

E 1357/22

A középiskolai filozofiai oktatás reformjáról.*

A középiskola hamupipőkéje mellett emelek szót, mikor a filozofiai oktatás kérdését teszem szóvá, — nincs miért tagadnom: azzal a reménnyel, hogy a mesebeli hamupipőke sorsa itt is beteljesedik, amint megtörtént már a filozofiával a tudományok világában. Volt idő, nem is olyan régen, úgy másfél emberöltővel ezelőtt, mikor a filozofiát mindenestől ilyen hamupipőkének szerette volna elhíttetni a többi tudomány, most már végleg és örök időkre; és íme, a filozofia királynői jogait és kiváltságait szépen elismerte és érvényesítette — ugyanaz a tudományos köztudat, mihelyt a tiszta látás visszanyerhette uralmát. A század fordulójára készen volt ez a fordulat is: sohase filozofáltak annyit és olyan odaadóan, mint most, amikor az egyes tudományok kezdtek el filozofálni; egymásután támadtak a történetfilozofiák, természetfilozofiák, nyelvfilozofiák, a jog, a technika, sőt a gyorsírás filozófiája, — nem egyszer azzal a reménykedéssel, hogy a filozofia helyébe léphetnek, pedig nem történt egyéb, mint hogy egy filozofia helyébe tettek egy másikat, nem okvetlenül jobbat a mellőzöttnél, de éppen ezzel bizonyították, hogy filozofia nélkül nincs tudomány, hogy mikor igazán, végső mivolta szerint meg akarják magyarázni a maguk tárgyát, akkor filozofia, amit végeznek, — azaz hogy tulajdonképpen a tudományban annyi a tudomány, amennyi benne a filozofia.

Ezt a fordulatot csak a középiskola nem tudta vagy nem akarta még észrevenni nálunk, sőt mikor a világszerte eláradó filozofiai hullám nálunk is megmozgatta az érdeklődést és megtermékenyítette a szikkadt talajt, mikor a világnézet kérdései iránt csaknem példátlan kíváncsiság támadt s megtörténhetett az a hallatlan eset, hogy olyan mély és súlyos könyv, mint a *Pauler Ákos Bevezetése a filozófiába* hatezer példányban forog a magyar olvasók kezében: — akkor, valami különös bűvölet varázsa alatt a sovány egy évi három tanórából még mindig lecsíphetett egyet mohóbb és úgy látszik, nagyobb igényű tárgyak számára a szaktudományi lelkesedés, — még nem lehet tudni, hogy minek a nagyobb dicsőségére.

* A Debreceni Tanári Körben 1933 december 18-án tartott előadás, melynek javasolt pontjait a Kör egyhangulag elfogadta.

A lelkesedést azonban tisztelni kell, sőt szerencsés példa gyanánt követni is; hátha a filozófiát csak azért érte annyi hátratétes, mert barátai nem voltak olyan bátrak és mozgékonyak, mint a többi tárgyaké? Mikor tehát a többi tudományok mind megtalálták már a maguk lovagjait s ezek teljes vértetben, közös hadi tervvel és tanáccsal siettek kivívni védenkeik érdekeit az új Magyarország számára elkészítendő középiskolai tantervben, mikor még a teljes tiszteletre és használatra méltó gyorsírás is s a maga nemében hasonlóan kívánatos sielés és tenniszezés is kitűnő championok védelme alatt nyugodtan érezheti magát a középisk. tanterv még jegecedőben levő organizálódásában, — senki se veheti tolakodásnak vagy fontoskodásnak, ha a filozofia barátait is felhívja valaki, hogy kövessék a derék példát: hátha sikerül megtörni azt a varázst, mely alatt a többi tudományok mesterei úgy elfeledkeztek a filozofiáról, hogy most már magának kell szerény, de öntudatos szerepét az új magyar közszellem kiépítésében a többiek testvéri figyelmébe hoznia.

*

Volt idő, mikor a filozofia a magyar középiskola tananyagában is szabadon és magától értetődően kifejezésre juttathatta a tudományok közt természeténél fogva betöltött szerepét, azt, hogy benne tetőződik és teljesedik meg az egész rendszeres értelmi munka, amikor a megfelelő évfolyamot a *filozofia* és *logika* nevével jelölték is. A magyar iskolázás és ezzel a magyar szellemi fejlődés egy nagy és eléggé meg nem becsülhető hagyománya teljesedett meg ebben a gyakorlatban. A magyar nemzet géniusza, hosszú százados kibontakozása rendjén, nem termelt ugyan filozofusokat, a Platon vagy a Kant nagyságával mérhetőket, még csak a Descartes vagy Locke méretűeket sem, — s azért mégis, a magyar filoz. géniusz bámulatos munkát végzett: beleötvözte egész művelődésünkbe a filoz. szellemet, ami nálunk a fellengző és sokszor minden valóságtól vágásban elszáguldó metafizikai spekulációk helyett, aminőkkel pl. *Eckhart* mester jelenti be a világnak a német spekuláció megindulását, — a valóság lényegének vagyis igazi természetének józan és hű megismerésére való törekvést jelent, a gyakorlati élet kérdéseiben éppúgy, mint amit az értelem más tárgyakról megállapíthat. Véletlen volna-e, nincs-e szimbolikus jelentősége annak, hogy első irodalmi emlékünknél, az István király rendelkezései és intelmei fiához, ez a bámulatos hagyaték — a legmagasabb rendű filozofia, ahol az értelem szűk mérckikélése fölött a bölcsességgé kristályosult ész hódító szabadsága fogad?

Minden korban megtaláljuk aztán a filozofiának ezt a természetes szerepét, ezt az egységesítő, a centrális kérdésekre irányuló szerepét, a scholastikában a maga módján, a renaissanceban hasonlóan, a reformáció után megindult nagy filoz. lendület korában éppúgy, mert a külföldi nagy eszmeáramlatok mindenike megtalálta a maga magyar hívét, s ha a világ keveset tudott is róla, azok az

eszmék beleoltódtak a magyar szellemi életbe, s a magyar génius meg tudta tenni azt a csodát, hogy az európai gondolatot át tudta hasonlítani izig-vérig nemzeti erővé. — Ennek a bámulatos folyamatnak volt a méltó gyümölcse egy tisztán nemzeti jellemű kultúra, egységes, a magyar lélekből fakadt, az egész magyarságot átölelő kultúra, amelynek lassú szétszakadozását joggal siratta el *Karácsony Sándor*,¹ mert soha sem volt olyan teljesen élő valóság a magyarságban a kultúrközösség nagy hatalma, mint amikor ugyanazt a műveltséget kapta a falu népe, a maga igényéhez és szintjéhez szabottan, a középső réteg fiai, a neki való formában, — mert ugyanaz a középpont adta mind a kettőnek, amelyik termelte is, mint pl. a debreceni Kollégium a maga partikuláinak, s aki feljutott ezeken a fokokon, érezte a közösség összetartó erejét és az új vívmányokra lendítő erőt egyaránt.

Ennek a szabad, természetes, mert tisztán a magyar néplelekből kisarjadó szerveződésnek gyökérszárait metszette el a kétségkívül jóhiszemű intézkedés, mely a Ratio Educationissal kívánta boldogítani a szegény magyart, amelynek a maga nemében modern gondolataiban rejlő erőnyeit azonban megsemmisítette ránk nézve az a hátránya, hogy idegen lélek szülötte volt, az is maradt, — azért volt a szívós küzdelem ellene, mely legújabb történetírója, *Kornis Gyula* teljes rokonszenvét és dicséretét érdemelte ki.² A gyökérszálak éltető ereje mindenesetre továbbtartott, még a 49-iki időkip megmaradt, hogy végre teljesen visszahúzódjék a szakszerűség elve alapján berendezkedő új iskolai rendszer előtt, amelynek mai napig legfőbb és igazán egyetlen problémája: végre igazán *nemzetté* nevelni a magyarságot, ha már a saját magából kitermelt nevelési rendszer helyébe jobbat ígért neki.

Ebből az előző korból azonban átmentette az autonóm felekezeti iskolák gyakorlatában elvül és életképes csira gyanánt egy jobb jövőre a filoz. két éven át való tanítását. A többi iskolában ez az időtartam egy évre zsugorodott össze, s ezt a berendezést a szakszerűség elve azzal az érveléssel okolta meg, hogy hiszen *minden* tárgy tanítása a filozofiára készít elő, tehát tulajdonképpen részt is vesz abban. Ebben nagy igazság van; komolyan vallhatjuk, hogy ahol a többi tárgyak tanításában igazán érvényesül — nem is valami sejtelmes titok, hanem egyszerűen az egyetemes didaktikai alapelv, az öntevékenység elve, ott igazán ideális módon szolgálja minden tárgy a filozofia célját, ami nem egyéb, mint ráeszméltetni a tanulót arra, hogy mit tesz ő, azaz mit tesz az emberi lélek, mikor ezt az ő egész tapasztalati világát megszerzi, átéli, értelmezi.

Az elv ellen tehát semmit se lehetne vetni, ha a gyakorlatban nem lett volna egészen más valamivé, mint aminek jóhiszemű útnak

¹ A népoktatási reform és az alsó néposztály lelki alkata. Protestáns Szemle 1924.

² A magyar művelődés eszményei. I. (év n., 72 és köv. 165 és köv., főleg 310 és köv.

indítói remélték. Ma már nyugodtan ki lehet mondani az ítéletet, hogy az egyes tárgyak tanításától remélhető segítség a filozofia számára csaknem a semmivel egyenlő. Még ha a legjobb esetet vesszük is föl, hogy t. i. a szaktanár komolyan veszi a folytonos utalást a többi tárgyakkal érintkező pontokra, s arra a végső pontra, ahol az ismeretek egy nagy egészbe összeszerveződnek, — igazán koncentrálnak, — ahol tehát a szaktanárban igazán él a filozofiai szellem, és tudja, hogy ő éppen annyit nyer a maga tárgya javára, mint amennyit a másiknak szolgál, mert az ő részismeretei tisztában állanak a tanuló előtt, ha bele tudja állítani a nagy egész keretei közé, — akkor is legfőlebb csak utalásokat tehet minden jóindulatú készség, valaki másnak kell befejezni az utaló szálak összefogását. De van-e mindig ennyi készség a szaktanároknak? Nem látjuk-e nem egyszer, hogy közömbösen, sőt ellenségesen néznek arra, ami kívül van a szaktárgy érdekein, — nem is csoda, hiszen tőlük annak az egy tárgynak szolgálátát várja a maguk lelkiismerete csak úgy, mint a hivatalos számonkérés, s még aki az egyetemről vitt is magával érdeklődést a nagy közösség gondolata iránt, mely az iskolát összeszervezi, hamar ráakad, hogy az idő rövid, a temérdek anyagot el kell végezni, legalább a középszerűekkel eredményt kell elérni, — csoda-e, ha türelmetlen lesz, s a sok különben kitűnően megcsinált tanmenet és egyeztetési terv és koncentrációs elgondolás szépen feledésbe merül, hiszen idő se volna minden utalás megtételére.

Ebből aztán természetesen folyik az az egyetemre feljutók közt általános jellemvonás, hogy ha egyáltalában hoznak magukkal valami érdeklődést, az lehet valami kőszta enciklopédikus természetű kíváncsiság, valami magasabbrendű keresztretjtvény-féle érdeklődés (csak az a kár, hogy az újságok érdekesebbeket adnak föl), de ez sem nem filozofiai, sem nem tudományos érdeklődés.

De hiszen nem is a többi tárgyak tanáraitól kell várni a filozofiai képzést, szegzi szembe valaki; — miért van a filozofiának külön tanára? Mindenesetre szerencsés helyzet, hogy tantervünk nem követte mindenestől a német példát, mely a külön filoz. oktatást egy időben mellőzhetőnek hitte, minthogy a többi tárgyak ugyis elvégzik, — mert nem kell nekünk is végig harcolni a nehéz harcot, mint a németeknek, akik már szintén megelégtették ezt a fajta filoz. oktatást. A filoz. autonómiájának elismerése volt abban, hogy ő is külön tárgy gyanánt szolgálhatja a középiskola célját, ami nem lehet kisebb, mint a tanuló öntevékenységét a legmagasabb fokon végezni és végeztetni: t. i., hogy amit eddig csak végzett, mint működő funkciót, most munkában nézi meg: mit csinál az ember, mikor ismer, érez stb. Nagy dolog volt, csakugyan, hogy a filoz. ilyen szaktárgy lehetett, — csak egyről felejtkeztek el a szervezők: elfeledték megvédeni szaktárgy voltát a többi tárgyakat védő egyszerű intézkedéssel: azzal, hogy tehát igazán — szakember taníthassa. Milyen féltékenyen vigyáz a többi tárgyak szakszerűségére a mindenféle hivatalos szerv, legutóbb még a tennisz és sioktató testület is.

természetesnek találta, hogy a legszigorúbb vizsgáztató bizottság minősítse alkalmasnak a tagjait,³ — csak a filozófiát véli a többi szakok bölcsessége alkalmasnak arra, hogy akárki tanítsa, aki valamely más tárgyat taníthat, netalán a szépírást vagy tornát, ha nincs ki az óraszámra, vagy ha kívánatosnak tetszik a dolgozatjavítással terhelt tárgyaktól kissé megpihenni ezeken a mégis kényelmesebb órákon.

Nem habozom kimondani, hogy ennek a berendezésnek oroszlan-része van abban a sülyledésben, melyet a filoz. oktatás általános képe mutat, s melyet a dicséretes és szerencsés kivételek megerősítenek, nem cáfolnak. Ezért történhetett meg, hogy a nem szakember, vagyis, akinek nem szívbeli ügye a filozofia, úgy nézte s tehát engedte úgy nézetni tárgyát, mint valami elhanyagolható mennyiséget, fölösleges, és vagy korai vagy idejét mult terhet, melyet még az a szankció sem tesz jelentőssé a diák előtt, hogy érettségi tárgy volna. Tudjuk, hogy nem ez az igazi jelzője a tárgyak értékének, hogy érettségi tárgyak-e; sok jeles társával osztja a filoz. ezt a sorsot, amiket rendre idesorozott a modern kívánalmakkal számolni kénytelen didaktikai gondoskodás. Nagyobb baj az, hogy az általános hangulattal, melyet elősegít az ilyen értékelés, észrevétlenül, de gyötrelmesen nehezíti és hátráltatja azon kevesek munkáját, akik még így is szívesen dolgoznak a filozofia tanításával a középiskola nagy célján és a diákjaik jövőjén. Mennyi előítélettel és kicsinyléssel kell néha megküzdeniök, pedig mennyi nem is sejtett erőfeszítéssel próbálják elérni a csaknem elérhetlent: hogy egy időileg is megkurtult év alatt, melynek végéről az érettségi vizsga sejtelmes réme az egész eltölti riadásos izgalommal, — összezsufoljanak két tárgy tartalmából legalább annyit, hogy legalább a javának sejtelme legyen arról, hogy mit is akar a lélektan és a logika. Milyen kedves könnyebbités volna, ha pl. végigcsinálhatnák együtt akár csak azt a néhány tucat kísérletet, melyeket *Kornis* könyve tartalmaz, — de hol van rá az idő? Milyen magakelletően kínálkozik napról-napra mind több pompás igazán bevezető könyv a filozófiába, itt van legújabbán a *Nagy József*: A filoz. kis tükre, — jaj, gondolni se lehet rá, hogy elővegye, kerget a rohanó idő, s a vizsga réme.

*

Már pedig mégis meg kell törni ezt a bűvös és bűnös kört és erre mégis a középiskola kínálja a természetes és egyszerű támasztó, vagy ha úgy tetszik, támadási pontot. Sajátságos körforgás van, mindenesetre, az egyetemi filoz. tanulmány berendezése s a középiskola filoz. tanítás közt, s a megnyugtató megoldást a kettőnek együttes rendezése adhatná meg, természetesen a tanulmányi rendszer egész át- vagy megszervezésével. Ma az a helyzet, hogy a középiskola, ha a minden jóakarát ellenére is megmaradt túlszűfoltagságtól képes valami igazán komoly tudományos érdeklődést ébrentartani

³ L. Budapesti Hírlap, 1933. dec. 9.

végzett tanulóiban; ha az ijesztően sok nem odaváló — s tehát az egyetemre még kevésbé való — elemből tudott valamit egyáltalában kiesiholni, s ha akikben természettől fogva volt igaz értelmi érdeklődés és magasabb igény a szellemi foglalkozásra, azokból nem irtotta ki a sokszor elkerülhetetlenül elgépiesedő, mert záros határidőre sokat termelni kénytelen középiskolai munka, — akkor az az érdeklődés legföllebb valami nyers empirikus érdeklődés és ennek megfelelően sekélyes dolog, s a diák abba a szomorú körbenforgásba kerül, hogy az egyetem első kellemesen izgató benyomásai — hiszen most az *universitas* szívet dobogtató sejtelmességeinek közvetlen közelébe jutott — egy darabig fogvatartják, de csakhamar a szaktanulmány egészen leköti, fel is szívja — nem kérdem, hogyan és szerencsésen-e, — s marad azzal a sokszor föl sem sejlően naív empirizmussal a maga szaktárgya körében is, amely szaporítja „a szűk látókörhöz” címzett tartózkodási hely táborát, s legföllebb a pedagógiai vizsga táján eszmél rá melancholikus lemondással, hogy mennyi sok szép dolgot *lehetett volna* itt tanulni, t. i. a neveléstani és filoz. előadásokon. Mert az egyetem is csak *folytathatja* azt a gondolkozásmódot, melyet hiszen *ő adott* a középiskolának, mikor olyan embereket bocsátott oda, akik szakemberek, s aztán talán nem is sokkal többek, s most azoktól olyan folytatókat kap vissza, hogy folytassák a vétkes kört. Mit tehet itt az egyetem, nem könnyű megmondani, de annál könnyebb és magától kínálkozóbb az, amit a középiskola tehet, — s ezért merem azt mondani, hogy azt a bűvös kört a középiskolában lehet és kell megtörni, a többi ennek természetes jutalma és gyümölcse lesz.

Alapítom pedig ezt a meggyőződésemet arra a tapasztalatra, melyet velem együtt mindenki megtehetett, aki a középiskolában akármely tárgyat taníthatott, főleg természetesen a filozófiát. Ez a tapasztalat azt mutatja, hogy a középiskola két végző évében magától kibontakozik a fiúkban az értelmi ösztön érettségének az a jelentkezése, amely most már magától keresi a legvégső és legmélyebb kérdések sejtelmes nyitját. Nem minden tanulóban nyilatkozik meg egyformán, némely elmét élete végéig csupa empirikus tájékozódásra képessé teremtett az Isten, — de minden elmében fölsejlik legalább egy megvillanásnyira az a sok nagy kérdés, amire sokkal inkább kell felelni, mint a számtan vagy a retorika kérdéseire, s anélkül, hogy a különös készséget és hajlamot mutató fiúkra gondolnánk, akik a filozofia felé éppen olyan természetesen vágynak, mint mások a filológia vagy a vegytan felé, elmondhatjuk, hogy ezek a nagy, egyetememes emberi kérdések, amelyeket a nyolc vagy 12 évi rendszeres értelmi munka egyszer csak szembeállít a diákkal, — foglalkoztatják annyira, hogy ha hozzáértő és szerető gond ráfordul, abból nagyszerű nyereséget emelhet ki az illető egyéni élete s ezzel a köz számára. — Ennek az átlagot jellemző készségnek jele az a sokszor meglepő erő, mellyel a fiúk rávetik magukat ezekre a végső kérdésekre. Hogyne, hiszen az értelmük annyira izmosodott az állandó szellemi tornában,

hogy most, a lelki fejlődés természetes törvénye szerint, melyet alapos lélektani kutatások rég megállapítottak, csak hogy hamar elfeledjük a lázas beszámolóra sandító munkában, — ki kell próbálnia erőit, ha igazán termelő erő az, — ezért van, hogy egyszerre a művészi, azaz, legtöbbször költői tevékenységgel, mint amelyben a legtisztábban és mintegy a legellenőrizhetőbben nyilatkozik meg az alkotó erő, — egyszerre indul meg a fiúkban, már akiben van valami mag, a leszámolás ezekkel a nagy kérdésekkel: mi a világ értelme, az élet célja, honnan jöttünk, hová megyünk, mi a lélek, — mi az Isten? — s keres rájuk választ kétféle úton: vagy a megtanult vagy legalább sejtett pozitív ismeretek összeszerkesztésével, egy mindent összefogó *imago mundi* megrajzolásával, vagy pedig úgy, hogy nekiadja magát a legmerészebb és magabízóbb metafizikai spekulációknak, ami szent előjoga az ifjúságnak, akár az egyén, akár a nemzetek életében, mint volt a görögnek, mert az első dolog: kérdezni mindent, hogy megtanulhassa, mit lehet értelmesen kérdezni. Nem ismernők-e föl ebben a metafizika két típusát is? Az egyik azzal felel azokra a kérdésekre, hogy mi a világ lényege stb., hogy valahol egy rejtett zugban ott keresi azt az igazi valóságot a világ valamely objektív részében, — a másik úgy, hogy a dolgok nyitját ott keresi, ahol Hegel szerint a görögök már meg is találták: az öntudatos szellemben, amelyből a megértés fakad, — ez az út visz Sokratestől Augustinuson s a Descartes megvillanásán: a *coqito ergo sum*-on át Leibnizig és Kantig, — nem nagy dolog-e, hogy hozzáértő szem mindezek kibontakozását maga előtt láthatja a középiskolai diákokban? S nem éppen olyan nagy parancs is, segíteni ebben a kibontakozásban?

Ez az alapvető bizonyosság és kényszerítő erő, amely nem enged egy kézlegyintéssel átsiklanunk a tétel fölött, hogy a középiskolában meg lehet, mert meg kell törni azt a vétkes kört, melynek ígézetében szenved ma az egész tudományos nevelés, amire a középiskola mégis elsősorban van szánva. Ez a tény a tanulók igénye és joga ahhoz, hogy az értelmi ösztön legmagasabb igényeit is kielégítse az iskola, amelynek kifejezett célja éppen az, hogy betetőzze a nyolcéves munkát, — s aki hinné el, hogy ma ezt csakugyan meg is teszi az iskola? Hogy egy csonka esztendő izgató sietőségében, heti két órán át akár milyen lelkes tanár tehet valamit, ami komoly, lelki nyereségszámba mehet? S van még egy apagogikus, vagy ha úgy tetszik, negatív érv e pozitív mellett: két hónappal az érettségi vizsga után szabadon belevághat az egyetemi polgár a filozofia éppen szemé elé akadó részletébe, akár fejest ugorhatik belé, — az, akit két hónappal azelőtt úgy féltettek a filozófiától, hogy valami szerény kis filoz. anyagot csak szörnyen felhigitva mertek elébetenni, nehogy megártson gyenge szervezetének — következetesség ez? Nem elbűjás a középiskola kötelessége elől? Nem nyugodt továbbvonása a vétkes körnek, melyből mennyi kimondhatatlan kár származik, az elmaradt nyereség módján, mert amikor egy egyszerű kézvonással lehetett volna, senki se adta meg a fiúknak a segítséget, hogy végre értelmét

nehézt volna a sok-sok dolog, amit végeztek egy féléleten át s amit némelyek tovább akarnak folytatni, mások meg azzal maradnak, amit eddig végeztek : s nem tudják meg többé talán soha : *miért?*

*

Nem kell most már sok szót arra vesztegetni, hogy hogyan lehet ezt a vétkes kört megtörni, azaz, jóvátenni a mai célszerűtlen berendezés hibáit. Két egyszerű fogása vagy föltétele van : elegendő időt kell adni a filozófiai propedeutikának, hogy nyugodtan kibonthassa teendőit, továbbá, arravaló ember kezébe kell adni ezt a tárgyat is, csak úgy, mint minden más tárgyat.

Az első követelmény olyan kézenfekvő, hogy magától világos. Éveket szán a tanterv arra, hogy beleiskolázza a tanulót a nyelvtani vagy mértani *látási mód*ba, hogy lehetne tagadni ezt a jogát a filozófiának? Ehhez is gyakorlat és iskolázás kell, mert az ifjú elme természetére szerint még a tárgyak világába mélyed, az foglalja le, amit ott már megtalált, elrendezett, még a tárgyakban él, — a filozofia pedig azzal kezdődik, hogy valaki megtanítja az embert arra, hogy most már mindabban, amit eddig művelt, *láss*a a művészt, ahogy Böhm Károly szerette mondani, — azt, aki *megalkotta* mindazt, amit tapasztal s amiben kedve telik s amit egy-egy részletében át is értett. Ehhez azonban idő kell, mint első követelmény, — s ez azt teszi, hogy a mai elégtelen időbeosztástól vissza kell menni a régebbi két éven át tartó filoz. oktatásra. Akkor lesz nyugodt ideje a tanárnak arra, hogy odafordítsa a fiúk érdeklődését csakugyan a művészre, aki bennük dolgozik, hogy nyugodtan végiglemezze a lelki élet tevékenységeit, — igazán értékesítse az irodalom, költészet s a többi tudományok területéről nyert sok gazdag utalást, — amihez az első lépés az, hogy megtörjön egy régi ígéretet, melynek ma is sokkal inkább rabjai vagyunk, mint hinnők : azt, hogy a Sokrates felhívása a magunk megismerésére valami szörnyen nehéz dolgot jelent, holott ellenkezőleg, a legtermészetesebb valaminek kellene lennie, mert mégis csak magunk vagyunk a legközelebb magunkhoz és legközvetlenebbül magunkat ismerhetjük! Ha ezt meg tudja tenni, már sokat ért el a középiskola. Ezért a lélektan csakugyan az egyetemes alapvetés a filoz. tanításra, s ezen túl veheti át a második évben a logika a szerepét : egy lépéssel tovább vinni az elmét : felmutatni az egyetemes érvényeket és amikben érvényesülnek, az igazság, a szépség és jóság nagy kérdéseit, amik úgy cementezik bizonyos és szilárd valósággá az ember tapasztalatait, mint a gránit láthatatlan energiái a kő szemcséit, — amelyekig *végig gondolni* a gondolatokat a filozofia felséges előjoga, s aki ezt elvégzi, annak világképpé és világnézetté nemesednek csupa alanyi tapasztalatai és ezek magyarázata, amely világnézet egyszerre ismeret és gyakorlat, — tudás és erkölcs.

A második feltétel jogosságát sem kell sokat bizonygatni. Ha minden tárgy tanításának kezességét a szív szerint tárgyának élő tanárban látjuk, miért volna kivétel a filozofia? Minden tisztelet a sok

kiváló kivételnek, — éppen az ő helyeslésüket magam mellett tudva, merem sürgetni, hogy mindenütt ezt a magától értetődő helyzetet kell biztosítani. Akkor megszűnik végre az a csodálatos helyzet, hogy olyan emberek kényszerüljenek filozófiát tanítani, akik maguk húzódnak tőle, — akkor lehet remélni, hogy itt is megtörténik az a lépés, melyet Karácsony Sándor vár egy más tudományban, de amely itt is létfeltétel: a lépés „fel az igazi tudomány felé“, amelyet oppor-tunitásból nem mert megtenni az iskola, azaz a tanár, tehát „minden téren gólyamesével állott elő; azt hitte: a gyerekek lesz úgy könnyebb, pedig csak neki volt az“.⁴ Akkor lehet remélni, hogy a két esztendő elmélyedő munkájával olyan mély gyökereket tud eresztetni az érettségi vizsga táján a nagy összefüggésekre, a nagy *egészre* mégis csak kíváncsi metafizikai ösztön, hogy az egyetemen se fogja robotnak érezni azt a sok mindent, amiben válogathat, s amit, féltő, a kötelező végighallgatás a jó szándék ellenére éppen meguntatna, ha ez a belső ellensúlyozó nem volna meg a lelkében.

*

Mindezek után azonban arra sem kell már, azt hiszem, sok szót vesztegetni, hogy az időt megérettnek kell és szabad tartanunk arra, hogy a puszta akadémikus jellegű megvilágosításokon túl, a kérdés gyakorlati rendezését is munkába merjük venni. Ezért bátorságot veszek arra, hogy az előadottak tanulságait indítvány alakjában terjesszem a t. Kör elé, kérve, hogy méltóztassék magáévá tenni ennek következő pontjait:

I. a filoz. oktatás gyümölcsözőbbé tétele érdekében kívánatosnak és szükségesnek tartja visszaállítani a két éven át való tanítás korábbi gyakorlatát;

II. ennek a gyümölcsözésnek legfőbb garanciája gyanánt szükségesnek tartja a filoz. tanítását kellően képesített szakember kezébe tenni, aminek intézményes biztosítéka vagy a filozófiából megszerzett doktorátus, vagy külön képesítés lehetne, melyet az illetők a pedagógiai vizsgálatkor szerezhetnének meg, minden külön anyagi megterhelés nélkül, ha ilyen külön képesítésre jelentkeznek.

III. Minthogy pedig, ha a t. Kör magáévá teszi ezt az indítványt, a továbbiak végzésére szövet kell formálni, bátor vagyok azt is indítványozni, hogy a budapesti Tanári Kör dicséretes példájára méltóztassék egy bizottságot alakítani, amely ennek a tárgynak kérdéseit állandóan nyilvántartja és a középiskola most kifejeződőben levő reformjának nagy munkájában a maga szolgálatait úgy végzi, hogy a végleges kialakulásban a filoz. tanításának nagy érdekei, — a pedagógiai közvélemény addig kialakítandó együttérzésével és egyetértésével, — teljes mértékben biztosíthatók legyenek, amire az első lépés volna ennek a kezdeményező gondolatnak közlése a testvér Körökkel, a pedagógiai közvéleménnyel, mindenek fölött pedig a közoktatási főhatóságokkal, mindezeket hasonló állásfoglalásra kérve.

Debrecen.

Tankó Béla.

⁴ Magyar nyelvtan. Előszó. (kéziratban).

DECRETI ESTERI NORVEGA
Lett. 13856-1958